

Írni hasztalan

*“Az irodalmi ideál a következő: semmit mondani, semmit mondóan beszélni.”
- Blanchot, Literature and the Right to Death¹*

A Sátán különös úriember, akit átka bukásról bukásra úz, mégis a szüntelen elbukás pusztá erőfeszítése egy olyan folyamatos forradalomról ad hírt, amely hiányozna a világból Sátán nélkül. Így a művész is; sorsa végeérhetetlen kísérlet, hogy kimondja a kimondhatatlant, hogy körülírja a leírhatatlan kifejezésének képtelenségét. Sátán és művész egyik hasztalan erőfeszítésükben: megkísérik a lehetetlent, hogy a lét peremén működve rendszeren kívüli létlehetőségeiket teljesítsék be, abszolút tagadva abszolút törvényeket. Egyetlen esélyük, hogy kijátsszák a játékszabályokat: áthágni a törvényt a megszegése nélkül. Valóban: ezt a trükköt németül „Kunst”-nak mondják: szó szerinti jelentése „művészet”.

De mi a trükk fortélyos működésükben? Hogyan lehetséges kijátszani a valóságot, megvalósítani olyan létlehetőségeinket, amelyek valójában nem adóttak - vagy legalábbis nem adóttak a szó konvencionális értelmében. A negatív: kulcs a művészet rejtélyéhez. Mind a Sátán, mind a művész diadalt arat látványos bukásában, mert elbukásuk oly nyilvánvaló, olyannyira radikális. Így hát oktalan kísérletük jellé válik maga is, megjelölve az akarat tárgyának hűlt helyét. Mert ha nem az abszolútát célozzák, még bukásuk sem lehetséges. Ebben áll tragédiájuk lényege:

¹ Blanchot, Maurice. "Literature and the Right to Death," in *The Gaze of Orpheus and Other Literary Essays*, ed. Sitney, Adams P., trans. Davis, Lydia. New York: Station Hill Press, 1981 : 324. Trans. of "Littérature et le droit à la mort," *La Part du feu*. Paris: Editions Gallimard, 1949.

kimondhatatlanul szenvedniük kell, csak hogy kimondhatatlanul nagyot bukhasanak, így változtatva kimondhatatlan bukásukat olyan kijelentéssé, amely kimondja helyettük, amit alany nem mondhat ki. A művészet tette olyan balsiker, ami a végső számadáskor a siker jeleit mutatja. Nem a Dolog maga, de képes befogadni a Dolog nyomát, a Dolognak egy meghatározott és meghatározó hiányát. Képtelen megragadni a macskát, bár megőrizhet egy nem-macskát, ami határozottan különbözik egy nem-kutyától.²

Miért pont a Sátán? Mert a Sátán nem mindenható, bár világalomra tör, míg a művész nem mindenttudó, bár folytonos szenvedés árán uralkodik a szóvilág felett. Mi ez a különös rokonság kettőjük között? Mindketten az abszolútát célozzák, mindketten megkísérlik felemészteni azt, mindketten a teremtés műve ellenében dolgoznak és fegyverük a Halál. Sátán és művész azon munkálkodnak, hogy saját birodalmat alapítsanak a valóság buborékján belül, és mégis homlokegyenest szemben vele. Gyengék ahhoz, hogy felrúgják a szabályokat, ezért kénytelenek kijátszani őket a rendszeren belül – annál rosszabb. Terrorizmushoz folyamodnak, mert képtelenek háborút szítani. A művész szava a világban mondatik ki, bár kimondásával felveszi magába a világot, és így végső soron a művész a terrorista képzeleten keresztül el-sajátítja a világot. „Jobb uralkodni a Pokolban, mint szolgálni a Mennyben” mondja a Sátán az Elveszett Paradicsomban. Milton számára a bűnbeesés elsősorban nyelvbekukás, mint az Istennel való szembenállás elkerülhetetlen következménye. A forradalmár bebörtönöztetett, de el nem hallgattatott. A mozgolódás elnyomása a fikció terébe űzi a lázadót.

Poe önreflexív életműve kitűnő példa arra, amit Blanchot a „Forradalmi írás”³ szókapcsolattal értelmez, és ami tulajdonképpen bármilyen irodalmat jellemez, amely rászolgált a nevére. Poe-nál mindig tanácsos az események empirikus leírásával

² Blanchot, 1949.

³ Blanchot, 1949.

kezdeni az elemzést, mert többnyire már itt a művészet eseményének metaforáira bukkanunk. Majd' minden karaktere a Sátán avatárja. A Sátán különös úriember, akit átka bukásról bukásra úz, mégis a szüntelen elbukás pusztá erőfeszítése egy olyan folyamatos forradalomról ad hírt, amely hiányozna a világból Sátán nélkül. A Vörös halál álarca egy csodálatos alkalom arra, hogy felidézzünk néhányat a novellák aljasabb főszereplői közül. Prospero maga is a megtestesült Sátán, színei rőt és a fekete, a tűztó színei. Önkreálta zsebvalósága a sátáni Pandemonium minden ismertetőjegyével rendelkezik: egy más-világ a világon belül, ahonnan nincs menekvés, és a birodalom uralkodója már-már mindenható. Egy hely, mely a halál lehetetlenségének hitével terhes, ugyanakkor menekvés a halandók világából is. Pokol és nyelv egyszerre. Mert a nyelv a költő Pandemoniuma. A képzelet szülőttei képtelenek a halálra, bár nem léphetnek a halandók világába. Mindössze kísértének a halandók földjén, ahogyan a maszkabál kísérti a völgybeli utazót. Bárki, aki belép egy könyv szellemjárta völgyébe, kiszolgáltatja magát az író képzeletének, amit a maszkabál jelent a nyelv várkastélyában, és könnyen elragadja a „rémes árnyak bálja” és a tengernyi fantázia-teremtmények, miközben a “rémek / Folyója foly / Örökké, s hova azok érnek, / Van kacagás – de nincs mosoly.” Bárki, aki kinyit egy költői könyvet, maga hozza létre a völgyet amiben a szavak értelmüket veszítik: kockáztat, kockáztatja, hogy a jelentés és a referencialitás feloldódik a zenében – a nyelv zenéjében. „Van kacagás – de nincs mosoly.” A szavak már magukat *mondják*, jelentéstelenül. Ilyen látványos hibát Poe gyakran elkövet, még a prózai írásaiban is. Másrészt: mit kezdjünk a mosoly hiányával? Hegel számára a megnevezés megölés.⁴ A Halál az író mestersége, ahogyan az Ördögé is. Kövessük Balázs Bélát és Arthur A. Brownt ezen a ponton. Ünnepeles hittel jelentik: a művészetben nincsen halál, a művészet maga a halálon túli birodalom,⁵ a Sátán országa. A művészet birodalmának

4 Kojève, Alexandre. *Introduction to the Reading of Hegel*. New York: Basic Books, 1969.

5 Balázs, Béla. *Halálesztétika [Death Aesthetics]*. Budapest: Papirusz, 1907.

Brown, Arthur A. *Literature and the Impossibility of Death: "Berenice"*. Berkeley: UCP, 1995.

határát a halál jelöli ki, mint – egy általánosabb értelemben – minden dolognak. Már maga a megnevezés elköveti a gyilkos tettet, és aztán nincsen megváltó halál többé. Így tehát a mosoly a halál mosolya, amitől a szavak megfosztatnak. Pontosabban a mosoly a halál mosolya a dolog testén, amit elveszt az absztrakció Léthe folyóján átkelve, útban a nyelv felé, mint ahogyan a lélek teszi elhagyván földi nyughelyét a Hádészért. Ezért beszélhet Blanchot az “írdatlan hekatombáról”, ami a nyelv előtt áll.

De vissza a maszkabálba. Lásd: mindegy, Prospero milyen körmönfontan mesterkedik a Vörös Halál ellen, minden erőfeszítése hasztalan. Oktalanul cselekszik, mert ő maga a Vörös Halál. A Sátán maga az elbukás: abból született. Először is képtelen volt szeretni Krisztust, Isten fiát, másodszor pedig képtelen volt megdönteni Isten birodalmát. Tragikus sorsának lényege, hogy mivel hibát hibára halmoz, még elbukását sem teljesítheti be. Vegyük Montresort, egy mégoly kitűnő elmét. “A farsangi évad legbolondabb tombolásának egy estéjén” bosszút forral barátja, Fortunato ellen, a lehető legnagyobb tüzetességgel és velencei szakértelemmel. Hiába teljesíti azonban tervét az utolsó részletig, saját bevallása szerinti bosszú-definícióját nem sikerül beteljesítenie. Fortunato eszméletét vesztí, mielőtt tudatára ébredne a bosszú tényének, és így „a bosszuló elmulasztja, hogy bosszuló mivoltát éreztesse azzal, aki megbántotta”. Gyilkolása a tökéletes gyilkosság. „Lehetetlen bármely cselekedetet tökéletesebb megfontolással cselekedni, mint én cselekedtem.” Mégis, oktanul cselekszik: erőfeszítése hasztalan. A Sátán egyetlen célja, hogy romba döntse Isten tervét:

„De biztosítalak jótett nem leszen

Soha teendőnk s örökké gonoszt
Művelni lesz egyetlen örömünk, mert
Ellenkezik magas kedvével annak,
Kivel dacolunk. Nos, ha bölcsessége
Rossz tetteinkből jót kíván kihozni,
Legyen teendőnk: célját rontani
S gonoszt teremteni még a jóból is;
Nem egyszer így sikert arathatunk
S ha nem csalódom boszanthatjuk őt,
Meg-megzavarva titkos terveit.”⁶

A terv-rontó akarat a Sátán lényege, de nem képessége vagy adottsága. Talán rossz szokása. Mindenesetre amiben örökké és abszolút módon sikeres, az csak saját terveinek az elrontása. Ott győz, ahol vesz, és vesz, ahol győz. Ebben a tervben számára nincs előrehaladás, csak sziszüphoszi munka. Mi örök bukásának kulcsa? A kulcs az abszolút. Célja az abszolút, ami elérhetetlen számára, mert őt is magában foglalja. Isten minden számítását keresztülhúzhatja, csak Istent magát mint Mindent, mint az abszolútat nem. Bármelyik tervet romba döntheti, ha egy nagyobb szabású terv minduntalan visszájára fordítja munkája eredményét. Minél közelebb ér az abszolúthoz, annál hatalmasabb bukása. Másfelől nem akarhat kevesebbet, mint az abszolútat. Még legparányibb terve is a lét egésze ellen irányul.⁷ És ez a költő sorsa is. Még a legparányibb fikció sem világtalan,⁸ és ez a világ – a szóvilág – elkerülhetetlenül a való világgal szemben tételezi magát, a lehető legfundamentálisabb módon rákérdezve, hogy milyen joron és jogcímen létezik Isten

⁶ Paradise Lost, I:159. A használt magyar fordítás: Milton, John. *Elveszett paradicsom*. Trans. Jánosi Gusztáv. Budapest: Franklin-Társulat, n.d.

⁷ A Sátánról szólva Milton és a fausti tradíció jár a fejében, itt pl. Madách.

⁸ Lukács György foglalkozik ezzel a gondolattal az Esztétikum sajátosságának bevezetőjében.

Lukács, Georg. *Az esztétikum sajátossága*, 12. kötet. Trans.: Eörsi István. Budapest: Akadémiai, 1965.

világa? Összefoglalva: a költő szava folytonos kísérlet Isten Szavának emulálására, ami a világ eredetét jelenti. A Sátán kvintesszenciája félelmetesen hasonló: ő is bejelenti alternatív változatát, hogy hogyan kellene lenniük a dolgoknak – vagy hogyan lehetnének – és így baljóslatú mozgolódást és sötét gyanút kelt, amiből addig egy zsarnoki Isten világában beteljesít(het)etlen létlehetőségek bontakoznak ki.

Akárhogy legyen is, Isten mindentudása, mindenhatósága és teljhatalma biztosíték arra, hogy mindez hiábavaló. Az Áruló Szív főszereplője anti-hősből tragikus hőssé alakul, mikor tökéletes gyilkossága egy magasabb terv részévé válik és merénylete a világszabályok ellen (pl.: „ne ölj”) nem maradhat megtorlatlanul. Így hát képtelen megszegni a törvényt, amennyiben a törvény implicite magában foglalja a „ne ölj – vagy vedd magadra Isten haragját” állítást. Végző elbukása előtt a hős így kiált „tudták – gúnyt űztek borzalmamból! [...] De akármilyen jobb ennél a kínál! Akármilyen tűrhetőbb, mint ez a gúny! Nem bírtam tovább képmutató mosolygásukat!” A fikció és a valóság között elviselhetetlenné válik a feszültség, a valóság szövedéke a legvégső határáig nyúlik, a fészkek a halál haláltalan birodalmába nyílnak. A felszakadás pontján a nyelv halálos működésének nyomait találni.

Ahogy a karnevál a végéhez közelg, nem mehetünk el anélkül, hogy ne vonnánk le bizonyos következtetéseket ebből a baljóslatú bálból. Úgy látszik, mindenki ugyanazt a maszkot hordja. Poe karakterei a Sátán avatárjának szerepében tetszelegnek. Játsszák a különös úriembert, akit átka bukásról bukásra űz, mégis a szüntelen elbukás pusztító erőfeszítése egy olyan folyamatos forradalomról ad hírt, amely hiányozna a világból Sátán nélkül. Igen kifinomult és megfontolt úriemberek, a géniusz sötét lángjával szemükben. Mégis, még a legszofisztikáltabb terv is bukásra van ítélve a valóság megkerülhetetlen szövedékében. Eredménytelen bukásuk azonban egy olyan nyomot eredményez, mely mozdulatlanul és időtlenül őrzi a

zuhanás emlékét. Sorsuk egy a költőével; vagy akár a nyelv saját mozgásával. Képtelenül arra, hogy az abszolútat jelentsék, látványos elbukásukban mégis hű hírt hoznak a kimondhatatlanról. Hátborzongató tevékenységük kijátssza a valóság játékszabályait, úgy is mint Isten akaratát. Poe minden művében az írás allegóriáját írja meg, az egyetlen metaforát: a hasztalan írásét.

maxigas @ 2003.10.08 17:41:13